

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 28, Sayı: 2, Sayfa: 345-362, TEMMUZ – 2018

Makale Gönderme Tarihi: 07.03.2018 **Kabul Tarihi:** 21.06.2018

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNULAN BİR LAYİHA: 1880 TARİHLİ BEYRUT LAYİHASI

A Report Presented to Sultan II. Abdülhamid: Beirut Report Dated 1880

Kürşat ÇELİK*

Öz

Sultan II. Abdülhamid'in devlet yönetiminde sıklıkla başvurduğu araçlardan bir tanesi çeşitli sorun veya konularda layiha veya raporlar hazırlatmasıdır. Sultan II. Abdülhamid saltanatının dördüncü yılında memleketin mevcut durumunu öğrenmek, sorunları tespit etmek ve çözüm üretebilmek içinde raporlar hazırlanmasını emretmiştir. Bu emir doğrultusunda Dâhiliye Nezareti taşradaki idarecilere şifreli bir telgrafla durumu iletmıştır. Gönderilen telgrafta vilayet, sancak ve kazalardaki cinayet tür ve sayıları, nüfusun miktarı ile yıllara göre doğum ve ölüm oranları, ölümlerin hangi hastalıklardan olduğu, halkın talep ve önerileri, askere alma, konsolosların faaliyetlerinin neler olduğuna dair raporlar hazırlanarak yirmi gün süre içerisinde gönderilmesi istenmişti. Hazırlanan raporlar doğrultusunda taşranın eksiklikleri giderilecek, mevcut sorunlar çözüme kavuşacaktı. Bu doğrultuda Beyrut ile ilgili 21 Eylül 1880'de bir rapor hazırlanmış ve devlet merkezine gönderilmiştir.

Bu çalışmada, 1880'de Beyrut ile ilgili hazırlanan rapora göre şehirde meydana gelen cinayetlerin tür ve sayıları, askeriye ve memleketin durumu ile ihtiyacı, nüfus miktarı ile doğum ve ölüm oranları, askere alma, şehir halkının hastalık tür ve sayıları, ahali içerisinde kadem ve hissiyyetli olanlarla, servet ve emlakça zengin olanlar ile konsolosların durumu hakkında verilen bilgilerin neler olduğu incelenerek değerlendirilmeler yapılmıştır. Yine raporda merkeze iletilen sorun ve taleplerin yanıt bulup bulmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti, Beyrut, Ortadoğu, Rapor.

Abstract

Sultan II. Abdülhamid often prepared reports on various issues or problems in the state administration. In the fourth year of Sultan II. Abdülhamid's reign, he ordered to prepare the reports in order to learn the current situation of the country, to identify the problems and to find solutions. According to the direction of this order, the Ministry of the Interior had conveyed the situation to administrators in the province with an encrypted telegram. It was requested to arranged the reports about the type and number of murders in provinces and jurisdictions, the number of births and deaths according to the amount of the population through the years, the diseases of deaths, the demands and proposals of the people, the conscription of soldiers and the activities of the consuls and this reports must be sent within 20 days. In the direction of the prepared reports, it was planned to meet the existing problems to solve the shortcomings. In this direction, a report about Beirut was arranged on 21 September 1880 and sent to the state center.

In this study, according to the report prepared in 1880 about Beirut, the type and number of the murders that took place in the city, the situation of the military and the country and the need, population and birth and mortality rates, military recruitment, disease type and number of the city people, those who are rich and wealthy in real estate, and the information about the situation of the consulates are examined and evaluated. Besides it was researched whether the central government met the demands and requests.

Keywords: Sultan II. Abdülhamid, Ottoman State, Beirut, Middle East, Report.

Giriş

27 Ağustos 1880 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından valiliklere gönderilen şifreli bir telgrafla¹, vilayet ve sancaklardaki cinayet tür ve sayıları, nüfusun miktarı, yıllara göre doğum ve

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ELAZIĞ kursatel@gmail.com

ölüm oranları ile ölümlerin hangi hastalıklardan olduğuna dair cetveller hazırlanarak yirmi gün süre içerisinde gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca vali, mutasarrıf ve kaymakamların halkın içinde dolaşarak memleket ve ahalinin ihtiyaçlarının neler olduğunu madde madde yazmaları, asker vermek istemeyenlerin tespiti, şehirdeki emlak ve servetçe zengin olanların yanı sıra kadem ve hissiyetli olanların şöhret ve isimleriyle listeler hazırlanması ve başta İngiliz Devleti konsolosu olmak üzere konsolosların faaliyetlerinin tahkik edilerek bildirilmesi emredilmişti. Dikkat çeken bir detay ise rapor veya layihanın hazırlanmasında görevlilerin mükemmel ve noksansız bir şekilde her ayrıntıya dikkat etmeleri ve özellikle raporların tanzimi ile ilgili yerli gazetelerin bu durumu haber yapmalarının belirtilmesidir. Yabancı gazetelerin bu durumu haber yapmaları durumunda kimsenin red ve tekzip etmemesi ayrıca istenmişti. Dâhiliye Nezaretinin bu kadar hassas davranması vilayet ve sancaklara gönderilen bu emrin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Yine layihalar düzenlenerek merkeze gönderilmesi isteği üzerine vilayet ve sancaklarda raporlar hazırlanmıştı². Merkezden gelen talep üzerine, Beyrut ile ilgili rapor 25 gün içerisinde yani 21 Eylül 1880'de tamamlanarak hükümete gönderilmiştir. Raporun süresi içerisinde gönderilememesi, Beyrut ile ilgili bilgilerin hemen toplanmadığını veya rapor üzerinde daha fazla çalışmanın yapıldığı izlenimi vermektedir. Beyrut şehri hakkında hazırlanan rapor *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Umûm Vilayetleri* kısmında 3-28 numara ve 16 Şevval 1297 H. tarihi ile kayıtlıdır³. Merkezden gönderilen emirde Hicri Şaban 1293 ile Şaban 1297 tarihleri arasındaki (Miladi olarak Ağustos 1876 yılı başından 1880 Ağustos ayına kadar) bilgiler talep edilmiştir. Raporların başlangıç tarihi olarak Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçtiği Ağustos 1876 yılı seçilmiştir. Bilgilerin istendiği tarih aralığı sultanın saltanatın ilk dört yılını kapsamaktaydı. Bu yönüyle raporlarla mevcut durumun tespitinin yanı sıra Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk dört yılında meydana gelen değişiklikler ile yapılacak yeni çalışmaların altyapısını oluşturmak için bilgi toplanması hedeflenmiştir. Rapor Beyrut Mutasarrıf Vekili Şerif Mehmed mührüyle mühürlenmiştir ki bu durum raporun mutasarrıf vekili Şerif Mehmed nezaretinde hazırlandığını göstermektedir⁴.

Beyrut şehri ile ilgili hazırlanan raporda verilen bilgiler genel olarak, şehirde meydana gelen cinayetlerin tür ve sayıları, askeriye ve memleketin durumu ile ihtiyacı, nüfus miktarı ile doğum ve ölüm oranları, askere alma, şehir halkının hastalık tür ve sayıları, ahali içerisinde kadem ve hissiyetli olanlarla, servet ve emlakça zengin olanlar ve konsoloslukların durumu hakkındadır. Merkezden istenen bilgileri kapsamakta olup, farklı konulara yer verilmemiştir.

Beyrut ile ilgili rapor toplam sekiz bend veya maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden ikinci madde üç alt maddede, üçüncü madde ise sekiz alt maddede, diğer maddeler ise tek maddede sunulmuştur. Raporun bendleri altı sayfada, nüfus ve suç verileri iki tablo halinde ve iki ayrı sayfada, bin kuruştan fazla vergi veren servet ve emlakça zengin olanlar ise üç sayfa da olmak üzere rapor toplam on bir sayfadan oluşmaktadır.

1. Beyrut'ta Suç Türleri ve Sayıları

Raporun birinci maddesi Beyrut'ta meydana gelen cinayetlerin tür ve sayılarına ait bilgileri içermekte olup bunun için ayrıca bir tablo da hazırlanmıştır⁵. Hazırlanan tablo 18 Eylül 1876 ile 25 Ağustos 1880 tarihleri arasındaki dört yıllık bir zaman aralığında işlenen suçları kapsamaktadır. Bu tabloya göre, Beyrut'ta toplam 21 suç işlenmiş olup bunların ise 14 katli veya insan öldürme, 2 kızlık bozma (izale-i bıkır), diğerleri ise zehirlenme, çocuk düşürme (ıskât-ı cenin), firar girişimi,

¹ BOA, Y.EE, 147-59, 21 Ramazan 1297 H. (27 Ağustos 1880 M.).

² Layiha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oğuz, II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyihalar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.VII-VIII; Mübahat S. Kütükoğlu, "Lâyiha", DİA, 27, İstanbul, 2003, s.116-117.

³ BOA, Y.PRK.UM, 3-28, 16 Şevval 1297 H.(21 Eylül 1880 M.).

⁴ Bu tarihlerde Beyrut Mutasarrıflığına Rauf Efendi yerine Necib Bey atanmış ancak henüz görevine başlamadığı için yerine Mehmed Şerif Efendi vekâlet etmişti. BOA, Y.A.RES, 7-8, 8 Ramazan 1297 (14 Ağustos 1880 M.).

⁵ Suç İstatistiği için bkz. "Ek. 2. Suç İstatistiği".

yaralama ve hırsızlık suçlarıdır. Suçların 18'ini tek kişi işlerken, üç tanesini iki kişi birlikte işlemiştir. Suçluların 11'i suçundan mahkûm olmuş, dördü suçsuz olduğu, dördü mahkemesi devam etmekte olduğu ikisinin de evraklarının heyette olduğu kayıtlıdır.

Beyrut gibi büyük bir şehrin nüfus sayısı ile suç sayısı kıyaslandığında, suç sayısının dört yıl gibi bir süre zarfında az olması dikkat çekmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, muhtemelen bütün suçların rapora yansıtılmaması etkili olmuştur. Özellikle suç sayısında insan öldürme vakalarının fazlaca yer almış olması bu kanaati kuvvetlendirmektedir.

Suriye salnamelerine göre ise Beyrut sancağının tamamında 1880-1884 tarihleri arasında işlenen suçların, 48'i insan öldürme, üçü yaralama, on beşi hırsızlık, beşi gasp, üçü dolandırıcılık ve beş tanesinde cinsel suçlardır⁶. Bu veri ile raporda verilen suçlar kıyaslandığında 1876-1880 yılları arasında suç sayısının az olduğu görülmektedir.

2. Şehrin Askeri Durumu ve İhtiyaçları

Raporda askeriye ile ilgili iki madde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ikinci maddede “*Liva ve Askerin İhtiyacı*” başlığı altında verilmiştir. İkinci madde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta Beyrut şehrinde yeni bir limana duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir. Beyrut şehrinin, Suriye vilayetinin en önemli limanlarından biri olduğu, General konsoloslukların bulunmasının şehrin stratejik önemini arttırdığı ifade edildikten sonra şehir ve bölgede söz sahibi olmak isteyen Fransa ve İngiltere devletlerinin askeri faaliyetlerine de yer verilmiş ve bu devletlere ait askeri gemilerin Beyrut'a çok sık geldiği ve bunların şehir halkına psikolojik bir baskı yaptığı vurgulanmıştır. Kayıtlarda yabancı devletlerin askeri faaliyetlerine karşın Osmanlı Devleti'nin burada bir askeri gemisinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Raporda mevcut durum hakkında bilgi verildikten sonra özellikle bir askeri geminin burada bulundurulmasıyla yabancıların bölgede oluşturmak istedikleri algının değişeceği ve durumun Osmanlı lehine düzeleceği önerisi yer almaktadır. Bu geminin sadece Beyrut şehri kıyılarında değil aynı zamanda Beyrut'un güneyinde yer alan Sur ve Sayda sahilleri ile kuzeyde bulunan Lazkiye ve Trablusşam civarında da hizmet vereceği vurgulanmıştır. Ayrıca yerli gemilere taarruz eden veya saldıran yabancı kayıkların önlenmesi için de kullanılacağına dikkat çekilmiştir.

Raporda ilk olarak Beyrut'un askeri bir üs olduğu tespiti yapıldıktan sonra bölgede egemen olmak isteyen İngiliz ve Fransızların faaliyetleri anlatılmıştır. Özellikle yabancı devletlere ait askeri gemilerin Beyrut'a gelmesi ve bunların hareketlerine dikkat çekilmiştir ki bu bilgiyi arşiv belgeleri de doğrulamaktadır. Örneğin, 9 Nisan 1887'de Beyrut limanında bulunan Fransız zırhlısı paskalya münasebetiyle yirmi bir pare top atışı gerçekleştirmiş⁷, 11 Mayıs 1888 tarihinde iki adet zırhlı vapur ile Beyrut limanına gelen Fransız amiral ve tayfası Marunî Patrikhanesini ziyaret etmiş⁸, yine Nisan 1892'de Beyrut Marunî Piskoposu Yusuf Debs'in (Dibas) girişimi ile Fransız zırhlıları güya Marunîleri Dürzilerden koruma üzere Beyrut'a gelmişler ve Marunî Piskoposu zırhlıları ziyarete gittiğinde on beş pare top atışı yapılmıştır⁹. Bu durumun ciddiyetini anlatmak üzere Doktor Yusuf Zeki Bey, devlet merkezine gönderdiği raporunda, yabancı devletlerin askeri zırhlılarına karşın Osmanlı donanmasına ait birkaç zırhlı geminin Lübnan kıyılarında gövde gösterisinde bulunması gerektiğini tavsiye etmiştir¹⁰. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetleri yönünden Doğu Akdeniz'de zayıf olduğu bunun da yabancı devletler tarafından suistimal edildiği bilinmekteydi. Raporda talep edilen askeri bir zırhlının Doğu Akdeniz limanlarında bulunması isteği Doktor Yusuf Zeki Bey'in raporunda da dile getirilmiş, ancak bu talebe bir karşılık verilmemiştir.

⁶ Kürşat Çelik, “Osmanlı Suriye'sinde Suçlar (1880-1884)” *The Journal of Academic Social Science Studies* 50, Adıyaman, 2016, s.62.

⁷ BOA, Y.EE, 104-36, 15 Receb 1304 H. (9 Nisan 1887 M.).

⁸ BOA, Y.EE, 104-74, 12 Ramazan 1305 H. (23 Mayıs 1888 M.).

⁹ BOA, Y.MTV, 61-13, 8 Ramazan 1309 H. (6 Nisan 1892 M.).

¹⁰ BOA, I.DH, 1295/5-102337, 28 Rebiü'l-evvel 1305 H. (14 Aralık 1887 M.).

Beşinci ana madde “*Asker Vermeyenlerin Beyanati*” başlığı altında sunulmuştur. Raporla, Beyrut’taki Müslümanların kurrâ-i şeriyeye ile askeri hizmete dâhil oldukları, gayrimüslimlerin bedel-i askeriye vergisi verdikleri, ancak farklı devletlerin vatandaşlığına tabii olanlardan bedel-i askeriye vergisi alınmadığı belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin çeşitli yerlerinde askere alma ile ilgili sıkıntıların yaşandığı bir dönemde, Beyrut’ta kurrâ-i şeriyeye usulünce asker alındığı ve bununla ilgili sıkıntı yaşanmadığı arşiv belgelerine de yansımıştır¹¹.

3. İktisadi Durum ve İhtiyaçlar

Dâhiliye Nezaretinin göndermiş olduğu emirde vali ve mutasarrıf ile kaymakamların halkın arasında dolaşarak sorun ve ihtiyaçlarının neler olduğunun belirlenmesi emredilmiştir. Raporla bu konu ile ilgili belirtilen ilk sorun, raporun ikinci maddesinin ikinci alt bendinde yer alan şehrin emlak vergisi ile ilgili sorunudur. Beyrut şehrinde 1878-1879 (1296 H.) yılında emlak sayımı yapıldığı, bu sayımın layıkıyla, dikkat ve adalet gözetilerek yapılmadığı, halkın bu durumdan şikayetçi olduğu bilgisi yer almaktadır. Halkın bir kısmının emlakı kıymetinin çok üstünde, bir kısmının ise emlakı kıymetinin çok altında yazıldığı ve bunun halk arasında huzursuzluğa neden olduğu raporda şikâyet konusu edilmiştir. Halkın bu durumun düzeltilmesi için yeniden talepte buldukları ve yeni bir emlak komisyonunun kurulmasını talep ettikleri raporda dile getirilmiştir. Ayrıca devletin alacağı vergilerin düzgün bir şekilde halkın gücüne ve ekonomik durumuna göre alınmasıyla sıkıntılı durumun ortadan kalkacağı tavsiyesi de yer almaktadır. Dolayısıyla halkın gelir durumuna göre vergi alımı yapılmasıyla sosyal adaletin sağlanacağı ve devlet ile halk arasındaki sıkıntının çözümlenmesinin amaç edildiği anlaşılmaktadır. Yine raporda verilen bilgiler, komisyon üyelerinin hata yaptıklarını ve görevlerini layıkıyla yerine getiremediklerini göstermektedir.

Diğer bir ekonomik talep ise, raporun üçüncü maddesinin sekizinci alt bendinde “*Beyrut’ta Fabrikalar Kurulması*” başlığı ile takdim edilmiştir. Beyrut şehri arazisinin tarıma uygun olmadığı, bu nedenle halkın ticaret ve zanaat ile geçimlerini sürdürdüğü, ancak ticaretin belirsizlikler içerdiği ve henüz yeni olması sebebiyle gelişme göstermediği tespit edilmiştir. Şehre gelen çeşitli ürünlerin genelde Avrupa’dan temin edildiği ve bu durumun memleket için çok kötü olduğu, bunun bölge ve şehrin gelişmesine engel teşkil ettiği, bu olumsuzluğun izale edilmesi veya önlenmesi için çeşitli tedbirlerin alınması gerekliliğide raporda belirtilmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için ilk olarak memlekette fabrikaların tesisi ve inşa edilmesi zorunluluğu vurgulanmıştır. Beyrut’a kurulacak fabrikalar için ilk defa alınacak alet ve edevatın gümrük vergisinden muaf tutulması gerekliliğinden de bahsedilerek, yapılacak yatırımlara teşvikte istenmiştir. Yine bundan önce şehirde çok az fabrikanın kurulduğu belirtilmiş ve fabrikaların sürekliliğini sağlayabilmek için bu fabrikaların dışında benzer ürün üreten fabrikaların açılmasına müsaade olunmaması da raporda tedbirler arasında yer verilmiştir. Böylelikle iki defa aynı şekilde insanların masraf yapmaması ve farklı fabrikaların açılmasının teşvik edileceği görüşü savunulmuştur.

Beyrut şehrinde tarım alanlarının çok az olması nedeniyle halkın büyük bir kesimi geçimini ticaretten sağlamıştır. Şehirdeki ticaret 19. yüzyıldan itibaren iç ve dış yatırımlar sayesinde gelişmiştir. Ticaret genelde Avrupa’dan çeşitli ürünlerin ithalatı ile Suriye bölgesindeki ham maddelerin ihracatına dayanmaktaydı. Bölge ve şehrin sağlıklı bir gelişme göstermesi için üretim faaliyetlerinin yapılması gerekliliği de raporda yer verilen ekonomik sorunlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Salname kayıtlarına göre 1879-80’de Beyrut ve çevresinde on iki ipek fabrikası, bir kiremit fabrikası, bir makarna fabrikası, bir şemsiye fabrikası, bir deri fabrikası, bir un fabrikası, bir kibrit fabrikası ve bir tahta fabrikası bulunmaktaydı¹². Halk ticaret dışında yoğun olarak ipek yetiştiriciliği ile geçimini sağlamaktaydı. Bu nedenle şehir ve çevresinde ipek fabrikaları kurulmuştu. Halkın yurtdışına göç etme nedenlerinden biri de geçimini sağlayacak bir işe sahip

¹¹ BOA, İ.DH, 249-15229, 9 Cemaziye’l-evvel 1268 H. (1 Mart 1852 M.).

¹² Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1297 H. (1879-1880 M.), s.162.

olmamasıydı. Bununla ilgili Antakizâde isimli bir vatandaşın devlet merkezine yazdığı arzuhalinde Beyrut ve Suriye'de bulunan ahalinin özellikle işsizlik ve fakirlik sebebiyle Amerika'ya göç ettikleri, bölgede kurulan birçok şirkette yabancıların istihdam edilerek çalıştırıldıkları bölgedeki yerel halkın çalıştırılmaması sebebiyle insanların iş bulamadıklarını, bu sebeple insanların kaçak olarak yurt dışına göç ettiklerini ifade etmiştir¹³. Bu bilgilerle rapordaki verileri kıyas edildiğinde raporun yerinde tespit ve çözüm önerilerinde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

4. Şehrin Bayındırlık Altyapısı ve İhtiyaçları

Şehirlerin kalkınmışlık göstergelerinden biri de şehirlere yapılan alt ve üst yapı yatırımlarıdır. Bunların başında içme suyu, kaldırım ve yollar, hizmet binaları ve sosyal alanlar gelmektedir. Beyrut ile ilgili hazırlanan raporda ikinci maddenin üçüncü alt maddesi veya bendi Beyrut Hükümet Konağı hakkındadır. Mevcut hükümet konağının Sayda Eyaleti'nin eski Valisi Esat Paşa zamanında büyük bir tamir gördüğü, zamanla birkaç yeni bölümün eklendiği, ancak yapılan eklemeler ve tamirlere rağmen hükümet konağının ihtiyaçlara cevap veremeyecek şekilde harap olduğu ve her sene sürekli tamirat yapıldığı halde kullanılamaz halde olduğu belirtilmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için yeni bir yerde halkın ihtiyacını karşılayacak şekilde muntazam ve mükemmel bir surette yeni bir hükümet konağının yapılması gerektiği önerilmiştir. Beyrut'un siyasi ve politik önemi düşünüldüğünde, yeni bir hükümet konağının elzem olduğu dile getirilmiştir. Yeni yapılacak hükümet konağının yapım masraflarının ise, eski hükümet konağının şehrin iyi bir yerinde olmasından dolayı arazisinin kıymetli olduğu, buranın müzayede usulüyle satılarak gelir elde edilmesi yoluyla karşılanması teklif edilmiştir. Yeni yapılacak hükümet konağının Osmanlı Devleti'nin saltanat ve şanını yükselteceği de ifade edilmiştir. Bu maddede sivil idarenin yanı sıra askeriyenin ihtiyacı olan kışla ve askeri depoların yapılması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Ayrıca Beyrut Belediyesinin yapmış olduğu su altyapı hizmeti ile devlet dairelerinin su ihtiyacının kalmadığı hakkında da bilgi verilmiştir.

Raporda üçüncü madde “*Memleket ve Ahalinin İhtiyacı*” başlığı altında verilmiştir. Üçüncü madde, sekiz alt maddeden oluşmaktadır. Birinci alt madde Beyrut şehrinin limanı başlığıyla takdim edilmiştir. Beyrut'un bir ticaret şehri olduğu, ahalinin büyük bir kısmının ticaretle uğraştığı, bu nedenle de limanın şehir için ehemmiyetli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle Beyrut'un, Suriye Vilayetinin ticaret merkezi olmasıyla, Avrupa ile yapılan ticarete dikkat çekilerek hem ihracat hem de ithalat için ürünlerin geldiğinden bahsedilmiştir. Ticari amaçla limana gelen gemilerin emniyetli bir limana ihtiyaç duyması nedeniyle yeni bir limanın yapılması talep edilmiştir. Limanın Beyrut'un ticari yoğunluğundan dolayı karaya mal çıkarıp yüklemeye yetersiz kaldığı hatta sıklıkla malların telef veya ziyan olduğu dile getirilerek liman yapılmasının önemi belirtilmiştir. Yapılacak yeni limanla eşyanın hem denizden rahat bir şekilde karaya çıkarılacağı hem de gemilere yüklenebileceği, böylelikle ticaret hacminin artmasıyla devlet hazinesinin daha fazla gelir kazanacağına da dikkat çekilmiştir. Yine yeni limanla birlikte tüccarın ve ahalinin can güvenliğinin muhafaza edileceği gibi, halkın zenginleşeceği ve ticaretin artacağı ifade edilmiştir. Suriye sahilindeki gemilerin zor ve tehlikeli bir durumdan daha güvenli bir limana sahip olması sağlanarak bölgenin ticari potansiyelinin artmasının bölge açısından da faydasına değinilmiştir. Liman için çeşitli zamanlarda keşifler yapılarak mevcut durumun tespit edildiği, eski Beyrut Mutasarrıfı Rauf Efendi tarafından ahalinin muteberlerinden bir komisyon oluşturulduğu ve Beyrut Belediyesi ile birlikte hareket edilerek limana yol bağlantılarının yapılması ve limanın derinleştirilerek çeşitli büyüklükteki gemilerin de limana girmesini sağlayacak bir rapor ile mazbatanın hazırlandığı hatta bu raporda yolların haritalarının çıkarıldığı ifade edilmiştir. Hazırlanmış olan mazbata ve rapor Dahiliye ve Nafia Nezaretlerine gönderilmiş, devlet yetkililerinin de ilgisini çeken konu üzerine çalıştıkları, fakat fiili bir durumun olmadığı, bu sebeple en kısa sürede yetkililerin limanın yapılması için harekete geçmeleri raporda rica edilmiştir.

¹³ BOA, Y.PRK.AZJ, 23-123, 19 Ramazan 1310 H. (6 Nisan 1893 M.).

Üçüncü maddenin ikinci alt maddesi “*Rüsumat Dairesinin Düzenlenmesi*” başlığı altında takdim edilmiştir. İlk olarak gümrük dairesinin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Gümrük dairesinin şehrin ithalat ve ihracatına yeterli olmayacak derecede küçük ve gayri muntazam bir halde olduğu, özellikle zemininin alçakta olması sebebiyle yağışlı havalarda buranın sel baskınlarına maruz kaldığı ve bu sel baskınları sırasında tüccar mallarının sular içinde kaldığı ve bu sebeple tüccarların zarar ve ziyana uğradığı tespiti yapılmıştır. Mevcut durum nedeniyle çeşitli defalar şikâyet ve protestoların yapıldığı da aktarılmıştır. Bu durumun giderilmesi için limanda yeni gümrük dairesinin yapılması için keşifler yapıldığı ve keşiflerden sonra mazbatalar ve raporlar hazırlanarak yetkililere takdim edildiği belirtilmiştir. Hatta Belediye dairesi hesabında olan bir arazi alınmış ve burada deniz gümrüğü için bir bina yapılması için çalışmalar başlatılmış ise de bununla ilgili tam bir sonuç alınmamıştır. Hem devlet hazinesi hem de memleket için buradaki gümrük dairesinin yapılmasının elzem olduğu ve bunun düşüncede kaldığı, fiiliyata dökülmesi gerektiği raporda talep edilmiştir.

Üçüncü maddenin üçüncü alt maddesi “*Kumluk Bölgesinin Düzenlenmesi*” başlığı altında, Beyrut şehrinin güneydoğusunda deniz kıyısında bulunan denizden esen rüzgarın etkisiyle şehir merkezine doğru hareket halinde bulunan Kumluk bölgesinden bahsedilmiştir. Burada daha önce ziraat yapılmaya elverişli bahçe ve arsaların bulunduğu, ancak zamanla rüzgar yoluyla kumların taşınması ile birlikte buranın verimsiz hale geldiği kumların zamanla genişlemesiyle çevreye verdiği zararın arttığı tespiti de yapılmıştır. Sıkıntının giderek artmasıyla özellikle burada arsası ve emlakı bulunanların sıkıntıya düştüğünden bahsedilmiş ve bunun da devletin zararına olduğu belirtilmiştir. Yine bu bölgenin memleketin çok güzel bir mevkiinde bulunduğundan bahsedilerek bozulmanın önünü alacak bir düzenleme yapılması gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur. Bunun için bölgenin belediye idaresine terk edilmesi isteği üzerine yetkililer bu alanı belediye idaresine devr etmişler, fakat belediye tarafından henüz bir önlem alınmaması üzerine bölgenin en kısa sürede yeni bir çare düşünülerek düzenlenmesi talebinde bulunulmuştur.

Raporda üçüncü maddenin dördüncü alt maddesinde Beyrut’un şehir ve kasabalarla olan yol ağının mevcut durumu ve bunlar için neler yapılması gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü alt başlık Beyrut’tan Sayda’ya kadar olan yolun şöse olarak yapılması başlığı altında verilmiştir. Sayda kazası civarında pek çok bahçenin bulunduğu burada limon, portakal, muz gibi çeşitli meyvenin yetiştirildiği ve Beyrut’a sebze ve meyvelerin nakledildiğine vurgu yapılmıştır. Beyrut ve Sayda arasında düzenli vapur seferleri olmadığı belirtilerek nakliye için sıkıntılar çekildiği hatta bunun için beylik tabir edilen gemiler tahsis edildiği, ancak bunların kış mevsiminde pek çok zarar ve telefata sebep olduğu, hatta fırtınalı zamanlarda nakliyenin tamamen kesildiği raporda ifade edilmiştir. Sayda kasabasından Şam’a kadar bir şöse yolun yapımının devam ettiği, bu yolun tamamlanması ile Beyrut’tan Sayda’ya kadar olan yolun tamamlanmasının önemi vurgulanmıştır. Yine Cebel-i Lübnan’da şöse yol yapıldığı ve bu yolun münakaşalar neticesinde yarım kaldığı, yolun masraflarının yarısının mutasarrıflık tarafından, diğer yarısının da devlet idaresi tarafından karşılanarak yapılması kararlaştırıldığı halde henüz yapımına başlanmadığına raporda değinilmiştir.

Üçüncü maddenin beşinci alt maddesi Beyrut’tan Trablus’a kadar olan yolun şöse tarzında yapılması başlığı ile sunulmuştur. Trablusşam sancağının Beyrut’a komşu olması ve ahalisinin Beyrutla çok fazla irtibatının olmasından dolayı çok büyük sıkıntıların çekildiği, özellikle kış mevsiminde fırtına nedeniyle deniz yoluyla yolcuların Beyrut’a gelemedikleri ifade edilmiştir. Beyrut-Trablusşam yolunun yapılmasıyla birlikte hem Beyrut hem de civar yerlerdeki ahalinin daha kolay ve daha iyi bir şekilde hareket edeceği yine yolun yapılması sırasında Cebel-i Lübnan arazisinden de geçileceği, bu nedenle yolun yapımında Cebel-i Lübnan mutasarrıflığıyla da haberleşilmesi gerekliliği raporda belirtilmiştir.

Raporda talep edilen bayındırlık ve alt yapı ihtiyaçları zamanla yerine getirilmiştir. 1884-1885’te Beyrut’a 15.000 lira masrafla iki katlı ve seksen iki odaya sahip yeni hükümet dairesi inşa

edilmiştir¹⁴. 1887'de liman ve rıhtımın yapım ve işletilmesi için imtiyaz verilmiş ve şirket kısmi olarak 1893 tarihinde limanı işletmeye başlamış ve yapımı 1896'da tamamlanmıştır¹⁵. Raporla yapımı talep edilen Sayda, Trablusşam, Şam ve Cebel-i Lübnan gibi ihtiyaç duyulan yolların da tamamı yapılmıştır¹⁶. Bunlara ek olarak, Beyrut-Şam arasında tramvay hattı yapılmış ve bu hat limana kadar zamanla uzatılmıştır. Raporla talep edilen bayındırlık ihtiyaçlarının zamanla yapılması, merkezi idarenin halkın talep ve ihtiyaçlarına cevap verdiğini göstermesinin yanı sıra, hazırlanan bu raporun etkili olduğunu da ortaya çıkarmıştır.

5. Beyrut'un Eğitim Durumu ve İhtiyaçları

Raporun üçüncü maddesinin altıncı ve yedinci alt maddelerinde şehirdeki eğitim durumu hakkında bilgi verilerek ihtiyaçlar dile getirilmiştir. İlk olarak altıncı alt madde "*Beyrut'ta Genel Bir Maarif Mektebinin İnşası ve Açılması*" başlığı altında verilmiştir. Beyrut şehrinin bundan otuz kırk sene önce küçük bir kasaba olduğu o zamandan itibaren üç bin Latin, Protestan ve birtakım papazların buraya gelip pek çok masraf yaparak erkek ve kızlara mahsus olmak üzere yatılı ve normal eğitim veren muntazam ve mükemmel okullar açmışlar ve bu mekteplere hem Müslüman hem de gayri müslim vatandaşlar tarafından öğrenciler gönderilmesini sağlamışlardır. Yine Müslüman ahali tarafından da çeşitli okullar açılmıştır. Beyrut'ta açılan toplam okul sayısının 96 olduğu ve bu okullarda erkek ve kız öğrenci sayısının 10.000 olduğu raporda belirtilmiştir. Beyrut dışından da eğitim almak için şehre gelenlerin mevcut olduğu ifade edilerek Beyrut şehrinin, Suriye'nin Darü'l-fünun-u Hikmesi olduğu benzetmesi de yapılmıştır. Bu okulların çoğunluğunun yabancılar tarafından yapıldığı ve bunların çeşitli müesseselere bağlı olduğu da ifade edilerek bu okullara olan rağbetin azaltılması ve bunlarla rekabet edecek yeni okulların açılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Üçüncü maddenin yedinci alt maddesi "*Sanayi Mektebi Kurulması ve Açılması*" başlığıyla sunulmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi Beyrut şehrinde bulunan mekteplerin her biri çeşitli ilim ve fennin öğretildiği, buralarda Fransızca ve İngilizce gibi çeşitli dillerde eğitim verildiği ve okullara zenginlerin çocuklarının gidebildiğine dikkat çekilmiştir. Bu okullara maddi gücü olmayan kimselerin çocuklarının gidemediği ve herhangi bir mesleği olmayanların ekonomik sıkıntı çektikleri tespiti yapıldıktan sonra, Beyrut şehrinin arazilerinin tarım yapmaya elverişli olmadığı, bu nedenle şehir halkının ticaret ve zanaat ile uğraşmak zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Şehirde herhangi bir servete sahip olmayanların kendilerini geçindirmek için bir zanaata sahibi olması gerektiği, bunun için de insanların iyi eğitilmesi gerekliliğinden dolayı Beyrut'ta bir Sanayi Mektebi açılmasının zaruri bir ihtiyaç olduğu tespiti de raporda belirtilmiştir.

Raporla eğitim ile ilgili yapılan tespitlerin yerinde olduğu, ancak misyonerlerin çalışmalarının ne kadar zarar verdiği tam olarak belirtilmemiştir. Özellikle şehir ve çevresinde yoğunlukla çalışan Fransız ve Amerikalı misyonerlerin faaliyetleri ile yükseköğretim konusundaki çalışmalarına raporda yer verilmemesi bir eksikliktir. Raporla açılması talep edilen Sanayi Mektebi 1900'de kurulmuş ve 15 Temmuz 1907'de II. Abdülhamid'e izafeten *Hamidiye Ticaret ve Sanayi Mektebi* olarak ismi değiştirilmiştir¹⁷. Yabancı okullarla rekabet edecek okulların açılması için yapılan öneriler ile Sultan II. Abdülhamid'in yürütmüş olduğu eğitim politikası sonucunda 1880 ile 1901 tarihleri arasında şehirde devlete ait yirmi bir ibtidai (ilköğretim okulu) açılmıştı¹⁸. Yine devlete ait idadi ve rüştiyeler açılmış, bunu yerli halkın açmış olduğu okullar takip etmişti. Ancak bölgedeki misyonerlerin ağırlıklı olarak yabancı dille eğitim vermeleri ve eğitimdeki kaliteleri bölgenin ileri gelen ailelerinin çocuklarını bu okullara göndermesini teşvik etmiştir. Yine misyonerlere ait

¹⁴ Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1298 H. (1880-1881 M.), s.266; Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1311 H. (1893-1894M.), s.25.

¹⁵ Mukavelât Mecmuası 8655, C.4, Dersa'adet, 1310, s.215-252; Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1326 H. (1908-1909 M.), s.205.

¹⁶ Sevim Erdem, *Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s. 166-167.

¹⁷ BOA, İ.HUS, 157-1325/B-52, 4 Receb 1325 H. (13 Ağustos 1907 M.).

¹⁸ Maârif Salnâmesi, 1319 H. (1901-1902 M.), s. 498-499.

üniversitelerin şehirde bulunması ile devlete ait üniversitelerin bulunmayışı misyonerlerin eğitim hizmetlerindeki otoritesinin artmasını sağlamıştı. Kısaca, eğitim alanında devletin yaptığı çalışmalar misyonerlerin hâkimiyetini kırarak şekilde bir azalmaya neden olmamakla birlikte, ancak eğitim alanında önemli sayılacak gelişmelere imza atılmıştır.

6. Şehrin Nüfusu, Ayan ve Eşrafı

Raporun dördüncü maddesinde şehrin nüfus miktarı doğum ve ölüm oranları verilmiştir¹⁹. Rapordaki veriler şehirdeki Müslüm ve gayrimüslim erkek nüfusa aittir. Şehirdeki doğum ve ölüm verileri 1286 Hicri tarihli (1869-1870) nüfus tahrirata başlangıç olarak alındığı belirtilmiştir. Rapordaki nüfus tablosunda doğum ve ölüm oranları gösterilmişse de bu doğum ve ölüm miktarının gerçeği tam olarak yansıtmadığı raporda ek bir bilgi olarak yer almıştır. Özellikle doğum ve ölüm oranları hakkında Müslüman nüfusun rakamlarının şehirdeki muhtarlar tarafından verildiği, ancak gayrimüslim vatandaşlara ait doğum ve ölümlere ait gayr-i müslim muhtarlarının herhangi bir bilgi vermediği ve bu nedenle cetvelde gayri Müslimlere ait doğum ve ölüm rakamlarının olmadığı açıklanmıştır. Nüfusun her ne kadar cetvelde sadece erkek nüfus olarak 15.000 civarında gösterildiği belirtilmişse de buna 15.000 kadar bayan nüfusun eklenmesiyle toplam nüfusun 30.000 civarında olduğu ifade edilmiştir. Yine şehir nüfusunun halı hazırda doğumlarla elli altmış bin civarında olduğu tahmin edilmiştir. Nüfus verilerinin kesin bilgi vermemesi nedeniyle yeniden bir nüfus tahririnin yapılması gerektiği de belirtilmiştir.

Raporun nüfus ile ilgili kısmı, raporu hazırlayanların sınırlı kaynaklardan elde ettikleri verileri yansıtılmak istendiği için gerçekleri tam olarak yansıtmamaktadır. Ancak bu verilerin yetersizliğinden bahsedilmesi, raporda gerçeği yansıtmak istedikleri izlenimini vermektedir. Nüfus verileri dini gruplara göre incelendiğinde, Müslümanlar 5246 kişiyle şehrin % 35,7'sini, Rumlar 4410 kişiyle % 30'unu, Rum Katolikler 1234 kişiyle % 8,4'ünü, Maruniler 2914 kişiyle % 19,8'ini, diğer dini gruplarda % 6,1'ini oluşturmuşlardır.

Yedinci madde ahali arasında en ziyade kadem ve hissiyyetli²⁰ olanlarla, servet ve emlakça mümtâz bulunanların beyanata başlığı altında verilmiştir. Bu durumda olanların özellikleri ile şehirde bin kuruştan fazla vergi verenlerin listeleri ek olarak belirtilmiştir²¹.

Rapordaki bin kuruştan fazla vergi verenlerin listeleri incelendiğinde ilk dikkat çeken dört devlet görevlisinin Belediye başkanı Fahri Bey, İstinaf Mahkemesi üyesi Betros Mansurtiyan, Ticaret Mahkemesi üyesi Nikola Efendi ve Liva İdare Meclisi üyesi Abdulkadir Efendi olduğu görülmektedir. Beyrut'ta en fazla vergiyi Beyhimzâde Hacı Abdullah Efendi, Muhyiddin Efendi ile Hüseyin Efendi birlikte 40.103 kuruşla vermişlerdir. Hacı Abdullah Efendi şehrin belediye başkanlığını görevini yapmış, yine Muhyiddin Efendi Belediye meclisi ile vilayet meclisinde üye olarak görev yapmıştır. Beyhimzâdeler şehrin önde gelen ve ticaretle uğraşan saygın ailelerindendi. İkinci olarak en fazla vergiyi 16.675 kuruş ile Mısırlıoğlu Anton Bey vermiştir. Raporda Anton Bey'in İstanbul'da ikamet ettiği bilgisi vardır. Mısırlıoğlu Anton Bey isminde o dönemin meşhur Galata bankeri²² de bulunmakta olup muhtemelen bunlar aynı kişi idiler. Mısırlıoğlu Anton Bey'in ticaret şehri olan Beyrut'taki işleri nedeniyle kayıtlıdır.

Raporda vergi verenler arasında dikkat çeken kişiler arasında İtalyan vatandaşı ve Beyrut'taki Portekiz Konsolosu Yusuf Barudi ile İran Şehbenderi İskender Bey vardır. Bunlar bin kuruştan fazla vergi vermelerinin yanı sıra, konsolos olarak görev yapıyorlardı. Muhtemelen bu şahıslar aslen Osmanlı vatandaşı olup, çifte vatandaşlığa sahip idiler. Bu özellikleri nedeniyle hem ticaret hemde başka devletler adına çalışmışlardır. Yine İngiliz vatandaşı Yukaridus Efendi de bu durumda idi. Beyrut'ta vergi verenler dini gruplara göre incelendiğinde, şehrin kozmopolit

¹⁹ Nüfus rakamları için bkz. Ek.3 Nüfus İstatistiği.

²⁰ *Kadem*: Derece. *Hissiyyetli*: Duyarlık, duygululuk.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek-1 Beyrut'ta Bin Kuruştan Fazla Vergi Verenler.

²² Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara Ticaret Odası Yayını Ankara, 2009, s.38.

yapısının buraya da tezahür ettiği aşikardır. Her dini gruba mensup kişiler iktisadi hayatta kendine yer bulabilmiştir.

Vergi miktarlarına göre 10.000 kuruştan fazla vergi veren 9 kişi, 10.000 ile 5.000 kuruş arasında vergi veren 7 kişi, 5.000 kuruş ile 1.000 kuruş arasında 82 kişi olmak üzere, 1.000 kuruştan fazla vergi veren toplam 98 kişi vardı.

Raporda, 1.000 kuruştan fazla vergi verenler devlete hizmet ve sadakatına göre de bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunun için önce birinci ve ikinci derece olarak ayrılmış, yine bu dereceler kendi içerisinde kadem ve hissiyyet olarak sınıflandırılmıştır. Birinci derece kadem ve hissiyyet sahibi iki kişi, birinci derece kadem iki kişi, birinci derece hissiyyet olarak sınıflandırılan dokuz kişi vardı. İkinci derece kadem ve hissiyyet iki kişi, ikinci derece hissiyyetli on dokuz kişi vardı. Birinci dereceden toplam 13 kişi, ikinci dereceden toplam 21 kişi vardı. Herhangi bir derece verilmeyen 64 kişi vardı. Derecelendirmede nasıl bir kriter uygulandığı belirtilmemekle birlikte, dini gruba göre bir ayırım söz konusu değildi. Örneğin 2834 kuruş vergi vermiş olan Havace Rufail, Musevi olup birinci derece hissiyyetli olarak raporda kayıtlıdır.

7. Şehirde Görülen Hastalıkların Tür ve Sayıları

Raporun altıncı ana maddesi Beyrut'ta ne tür hastalıkların ortaya çıktığı hakkındadır. Raporda Beyrut şehrinin havasının gayet güzel olduğu özellikle bahar aylarında şikâyet olmayacak derecede ağır hastalıkların bulunmadığı, hatta uzak ve yakın yerlerde hasta olanların tebdili hava için Beyrut'a gelip gittikleri bilgisine yer verilmiştir. Ancak bahar mevsiminin bitip yaz mevsiminin başlaması ve sıcakların gelmesiyle birlikte şehirde boğaz iltihabı, romatizma, sıtma, nezle, göz ağrısı, çiçek çıkarma gibi bazı hastalıkların vücuda geldiği ve bunların çoğunluğunun çocuklarda görüldüğü kayıt edilmiştir. Bazı yıllarda ailece "*ebu'l-rakb*" tabir olunan hummanın da görüldüğü, ancak bunlardan çok az ölümlü vakanın olduğu bilgisi raporda vardır. Yine güz ve kış mevsimlerinde hastalıkların pek az olduğu, güz mevsiminde bazı sıtma rahatsızlıklarının görüldüğü, kış mevsiminde ise çocuktan çocuğa süratli bir şekilde öksürükle başlayan hastalıklar ile boğaz iltihaplarının olduğu raporda ifade edilmiştir. Beyrut şehrinde ölümlerin genel sebebi olarak ise "*esbab-ı adiyе*" diye tabir edilen doğal ölüm olduğu belirtilmiştir.

Raporda sağlıkla ilgili veriler incelendiğinde, şehirde sıradan hastalıkların bilgisi verilmiş ancak salgın hastalıklara değinilmemiştir. Liman şehri olan Beyrut'un pek çok defa salgınlarla yüz yüze kaldığı ve kolera salgını yaşanabileceğine dair önlem alınmasına dair çeşitli arşiv kayıtları mevcuttur²³. Salgın hastalıkların yayılmamasında özellikle karantina idaresinin şehirde bulunmasıyla birlikte, şehirdeki hastane ve doktor sayısının çağına göre fazla olması da etkili olmuştur. Sağlık hizmetleri hakkında ise raporda bilgi verilmemiştir. Özellikle misyonerlerin sağlık kuruluşları olan Beyrut Amerikan Tıp Fakültesi ile Fransızlara ait St. Joseph Tıp Fakültesi ve bunlara bağlı hastaneler hakkında raporda herhangi bir bilgi verilmemesi önemli eksikliklerdir.

8. Beyrut Konsoloslarının Durumu

Sekizinci madde "*Efkâr-ı Düvel ile Konsolosların Tahrikâtı Olup Olmadığının Beyanâtı*" başlığıyla raporda sunulmuştur. Beyrut şehrinde çeşitli devletler tarafından görevlendirilmiş altı general konsolos ve dokuz konsolos bulunmaktaydı. Devlet merkezi olan İstanbul'da bulunan sefaretlerine sürekli bilgiler gönderdikleri, sefaretlerine yaranmak, devletlerinin nazar ve iltifatların kazanarak kendilerini sürekli ön plana çıkarmak için çok küçük olayları abartarak aktardıkları raporda beyan edilmiştir. Özellikle Beyrut şehrinin Cebel-i Lübnan'a komşu olmasından dolayı Fransa ve İngiltere devletlerinin politikalarının gereği olarak diğer devletlerden daha fazla ilgilendikleri ve bölgede çok etkili oldukları da dile getirilmiştir.

²³ Bu konuyla alakalı arşiv kayıtlarında pek çok belge mevcuttur. Bunlardan bazı örnekler için bkz. BOA, A.MKT.MHM, 368-30, 10 Receb 1283 H. (6 Kasım 1866 M); BOA, A.MKT.MHM, 583-9, 22 Rebiü'l-ahir, 1320 H. (29 Temmuz 1902 M.); BOA, DH. MKT, 1877-29, 8 Rebiü'l-evvel 1309 H., (12 Ekim 1891 M); BOA, DH.MKT, 1872-120, 25 Safer 1309 H., (30 Eylül 1891 M).

1880-81 tarihli Suriye salnamesinde Beyrut'ta İngiltere, Almanya, Amerika, Fransa, Rusya, İtalya, Holanda, Avusturya-Macaristan, İsveç-Norveç, Danimarka, Yunan, Belçika, İran, Portekiz ve İspanya'ya ait konsolosluk veya temsilcilerinin bulunduğu kayıtlıdır²⁴. Birçok devletin Beyrut'ta konsolosluk açmasının temel nedeni Beyrut'un Suriye ve Lübnan bölgesinin hem ticari hemde siyasi merkezi olmasıdır. Yabancı devletler için Beyrut farklı bir ehemmiyete sahip olup bu nedenle alanında tecrübeli görevlileri buraya görevlendirmişlerdir. Örneğin, Mayıs 1914'te Beyrut Fransız Başkonsolosu olarak Ortadoğu haritasının değişmesini sağlayan François Georges-Picot, Beyrut Fransız konsolosu olarak atanmıştır²⁵. Bölgede özellikle İngiltere ve Fransa devletlerinin büyük bir rekabet içerisinde olduğu ve faaliyetlerinin de fazlalığı bilinmektedir. Raporda bu iki devlete dikkat çekilmesi doğru bir yaklaşımdır. Ancak bu devletlerin yürüttükleri faaliyetler ile yerelde irtibat kurdukları dini grup ve cemaatlerden bahsetmemeleri raporda dikkat çeken noktalar arasındadır

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid saltanatının ilk dört yılında halkın ihtiyaç ve talepleri, devletin sahip olduğu insan gücünün ne miktarda olduğu, halkın sağlık durumu ve hastalıkların tür ve sayıları, askere alma durumu yerelde meydana gelen suçların tür ve sayılarının miktarı ve konsoloslukların hangi faaliyetleri yürüttüğünü tespit etmek için bütün vilayet, sancak ve kazalara Dâhiliye Nezareti aracılığıyla layiha veya rapor hazırlanması emrini vermiştir. Raporlarda istenilen bilgiler Osmanlı Devleti içindeki herhangi bir yerin idari, siyasi, iktisadi, askeri, eğitim ile sosyal alanları gibi bütün yönlerini kapsayan veriler içermesinden dolayı önemli kaynaklardır. Raporların hazırlanması için 20 gün gibi bir sürenin verilmesi Sultan'ın bu bilgilerin en kısa zamanda derlenip toparlanmasını arzuladığını göstermektedir. Yine raporların kısa bir süre içerisinde hazırlanmasının bir diğer sebebi de bu konunun özellikle yabancı basın mensupları tarafından suistimal edilerek farklı noktalara çekilmesini engelleme arzusuymuştu. Bu hassasiyetten dolayı yerel gazetelerin raporların hazırlanması ile ilgili haber yapmamaları istenmiştir. Yabancı gazetelerin bu konu ile ilgili haber yapmaları durumunda ise herhangi bir itirazda bulunulmaması gerektiği belirtilmiştir. Yapılan uyarı ve telkinler hazırlanacak olan raporlara çok üst düzeyde bir ehemmiyet verildiğinin bir işareti olmasının yanı sıra, basın-yayın kuruluşlarının kamuoyundaki etkisine devletin dikkat ettiğini de göstermektedir.

Dâhiliye Nezaretinden taşraya gönderilen emirde vali ve mutasarrıf ile kaymakamların halkın içerisinde dolaşarak sorunlarını, taleplerini ve varsa önerilerini öğrenerek merkeze iletilmeleri istenmiştir. Bu yönüyle hazırlanan raporlar dikkate değerdir. Zira bu durum Sultan II. Abdülhamid'in devletin yeniden yapılandırılması çalışmalarını içerisinde halkın taleplerine kulak verdiğinin kanıtı niteliğindedir. Yine devletin sadece yönetenlerin değil yönetilenlerin de talep ettiği idari, iktisadi, eğitim ve sosyal alanlardaki yeniliklerle kuvvetleneceği düşüncesinin de bir yansımasıdır. Bu nedenle taşradaki şehirlerde yerel halkın talep ve arzuları dikkate alınmıştır. Halkın talep ve isteklerine başvurulması devlet yönetimi açısından önemli bir gelişmedir.

1880 tarihli Beyrut raporunda ilk olarak mevcut durumun tespiti yapılmış, daha sonra var olan sorunlar ve bunların ne şekilde çözümleneceğine dair önerilere yer verilmiştir. Toplam sekiz maddeden oluşan Beyrut raporunda, ilk maddede suç tür ve sayıları tablo şeklinde verilmiştir. Önemli suçların maktul, suç türü, suçun işlendiği tarih ve mahkeme durumu ile suçlular hakkındaki bilgiler mevcuttur. Bilgilerin tablo halinde verilmesi suç ile ilgili bilgilerin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. İkinci madde, liva ve askeriye'nin ihtiyacı konusundadır. Burada ilk olarak askeri bir talep olan askeri bir geminin şehir ve bölgedeki kıyıları korumakla görevlendirilmesi talebi vardır. Devletin itibarını artırarak Beyrut ve çevre kıyılarıdaki kaçakçılık ve düzensizliğe son verileceği belirtilmesine rağmen bu konu çözümlenememiştir. Yine askeri bir konu olan askere alma durumu beşinci maddede yer bulmuştur. Bu konu ile ilgili Beyrut'ta sorun

²⁴ Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1298 H. (1880-1881 M.), s.151-152.

²⁵ Christopher M. Andrew, A. S. Kanya-Forstner, *The Climax of French Imperial Expansion, 1914-1924*, California, 1981, s.66.

olmadığı ifade edilmiştir. İkinci maddenin ikinci alt başlığında emlak ile ilgili sorun aktarılmıştır. Bu maddede sayım yapan görevlilerin görev ihmalleri ortaya çıkmıştır. Üçüncü maddede şehirde fabrikalar kurulmasına dair talep ve öneriler bulunmaktadır. Yerinde tespitlerin yapıldığı bu maddede günümüzdeki teşvikler gibi yeni fabrikalara makine ve teçhizat alımında vergi desteği ile aynı tür ürün üreten fabrikaların açılmasının engellenmesi talepleri bulunmakta olup, bu istekler yerinde çözüm önerileridir. Raporun ikinci maddesinin üçüncü alt maddesinde hükümet konağı, üçüncü maddesinin birinci ve ikinci alt maddelerindeki, liman ve rıhtım ile rüsumat dairesinin yeniden modern şekilde yapılması talepleri, hükümet tarafından hızlı bir şekilde yerine getirilmiştir. Aynı şekilde raporun dördüncü maddesinin dört ve beşinci alt maddelerinde, çevre şehir ve kasabalarla olan yol ağının şöşe olarak yapılması talebi de vardır. Raporda talep edilen ekonomik istek ve arzuların neredeyse tamamı eksiksiz olarak zamanla gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle rapor amacına ulaşmıştır. Raporun üçüncü maddesinin altıncı ve yedinci alt maddelerinde eğitim ile ilgili durum tespiti ve talepleri vardır. Raporda eğitim ile ilgili genel bilgiler verilmiş, misyonerlerin çalışmaları sadece eğitim düzeyinde belirtilmiştir. Misyoner okulları hakkında kısa bir bilgi verilmesi ve çalışmalarını engellemek üzere genel okullar açılmasının talep edilmesi, yerinde ancak eksik bir taleptir. Özellikle misyonerlerin yükseköğretim faaliyetleri hakkında raporda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yine misyonerlerin sağlık gibi diğer faaliyetlerine hiç yer verilmemiştir. Rapor, bu yönüyle gerçeği tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Eğitimde mesleki eğitim yoluyla halkın geçimini sağlanmasına yönelik talepler yerinde olmuş ve bu istek de zamanla gerçekleştirilmiştir. Raporun dördüncü maddesinde verilen nüfus miktarı, raporu hazırlayanlar tarafından bile eksik ve gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir. Nüfus rakamlarının gerçeği yansıtmaması raporun en önemli eksiğidir. Raporun altıncı maddesinde şehirde görülen hastalıklar genel olarak verilmiş, detaya inilmemiştir. Şehirde ölümlerin genel nedenlerden olduğu belirtilmiştir. Şehrin sağlık imkânları ile hastalık tür ve miktarı ile salgın hastalıklar hakkında bilgi aktarılmamıştır. Raporun yedinci maddesinde, şehrin bin kuruştan fazla vergi veren servet ve emlakça zenginleriyle bunların kadem ve hissyyetli olanları tablo halinde verilmiştir. Raporun son maddesi olan sekizinci maddesinde ise konsolosların faaliyetleri aktarılmıştır. Konsolosların yerel olayları abarttıkları, İngiltere ve Fransa devletlerinin yoğun olarak çalıştığı bilgisine yer verilmiştir. Fakat İngiltere'nin Dürziler, Fransa'nın Maruniler üzerinde etkili oldukları ve bölge halklarını nasıl yönlendirdiklerine dair bilgiler sunulmamıştır.

Kısaca, 1880 tarihli Beyrut raporunda şehrin genel sorunları dile getirilmiştir. Bu sorunlardan bayındırlık ve altyapı sorunları yerine getirilirken, iktisadi ve askeri sorunlar kısmen çözümlenmiştir. Ancak merkezden gönderilen emirde raporların halkın temel ihtiyaç ve isteklerinin dinlenmesi emrine rağmen pek çok sorun ve konuya raporda yer verilmemiştir. Bu sorun ve talepler arasında en dikkat çekenler arasında Beyrut şehrinin yeniden bir vilayet merkezi yapılması isteğine raporda yer verilmemesidir. Yine şehrin ve bölgenin en önemli geçim kaynaklarından olan ipekböcekçiliği üretim ve ticareti ile ilgili bir bilgi yoktur. Toplumsal sorunlardan Lübnan olaylarına ve yaşanan mezhep çekişmelerine değinilmemiştir. Bölgedeki Arap milliyetçilik hareketleri görmezden gelinmiştir. Nüfus alanında şehirdeki göç ve insan kaçakçılığı gibi sorunlar rapora kayıt edilmemiştir. Ulaşım ile ilgili demiryolu yapımı gibi talepler belirtilmemiştir. Bunlar raporun eksik noktalarıdır. Raporun hazırlanmasında yirmi gün süre tanınması bir baskı unsuru olmuştur. Bu nedenle bazı verilerin temin edilemediği açıktır. Kısa bir sürede vekâleten görevde bulunan bir görevli tarafından şehrin ana sorunlarına değinilmiş olması büyük bir gayret ve çabanın olduğunu gösteriyor. Şehrin temel sorunlarının çözümüne vesile olmuş olması, raporun amacına ulaştığının kanıtıdır. Bu yönüyle raporda belirtilen hedeflere ulaşılmıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, A.MKT.MHM, 368-30, 10 Receb 1283 H. (6 Kasım 1866 M).

F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2018-28/2

BOA, A.MKT.MHM, 583-9, 22 Rebiü'l-ahir, 1320 H. (29 Temmuz 1902 M.).

BOA, DH. MKT, 1877-29, 8 Rebiü'l-evvel 1309 H., (12 Ekim 1891 M.).

BOA, DH.MKT, 1872-120, 25 Safer 1309 H., (30 Eylül 1891 M.).

BOA, İ.DH, 1295/5-102337, 28 Rebiü'l-evvel 1305 H. (14 Aralık 1887 M.).

BOA, İ.DH, 249-15229, 9 Cemaziye'l-evvel 1268 H. (1 Mart 1852 M.).

BOA, İ.HUS, 157-1325/B-52, 4 Receb 1325 H. (13 Ağustos 1907 M.).

BOA, Y.A.RES, 7-8, 8 Ramazan 1297 (14 Ağustos 1880 M.).

BOA, Y.EE, 104-36, 15 Receb 1304 H. (9 Nisan 1887 M.).

BOA, Y.EE, 104-74, 12 Ramazan 1305 H. (23 Mayıs 1888 M.).

BOA, Y.EE, 147-59, 21 Ramazan 1297 H. (27 Ağustos 1880 M.).

BOA, Y.MTV, 61-13, 8 Ramazan 1309 H. (6 Nisan 1892 M.).

BOA, Y.PRK.AZJ, 23-123, 19 Ramazan 1310 H. (6 Nisan 1893 M.).

BOA, Y.PRK.UM, 3-28, 16 Şevval 1297 H.(21 Eylül 1880 M.).

2. Mecmua ve Salnâmeler

Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1311 H. (1893-1894M.).

Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1326 H. (1908-1909 M.).

Maârif Salnâmesi, 1319 H. (1901-1902 M.).

Mukavelât Mecmuası 8655, C.4, Dersa'adet, 1310.

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1297 H. (1879-1880 M.).

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1298 H. (1880-1881 M.).

3. Tetkik Eserler

ANDREW, Christopher M.. A. S. Kanya-Forstner, *The Climax of French Imperial Expansion, 1914-1924*, California, 1981.

ÇELİK, Kürşat, “ Osmanlı Suriye’inde Suçlar (1880-1884), *The Journal of Academic Social Science Studies* 50, Adıyaman, 2016, s.57-72.

ERDEM, Sevim, *Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti’nde Bayındırlık Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Lâyiha”, *DİA*, 27, İstanbul, 2003, s.116-117.

OĞUZ, Mustafa, *II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara Ticaret Odası Yayını Ankara, 2009.

EKLER

Ek-1 Beyrut'ta Bin Kuruştan Fazla Vergi Verenler

Beyhimzâde Hacı Abdullah Refetlu ve Ve İzzetlu Muhyiddin Efendi Ve faziletlu Hüseyin efendi Vergisi Kuruş 40103 Birinci Dereceden kadem ve hissiyeti ashabındandır		Mısırlıoğlu Anton Bey Vergisi Kuruş 16675 Der-saadette mukimdir
Muhammed Efendi Efendi İlyas Vergisi Kuruş 15600 İkinci derece hissiyeti ashabından	Havace Nikola Sersek Vergisi Kuruş 13489 Birinci derece hissiyeti ashabından	Havace Habib Beşiri (Bişri) Vergisi Kuruş 12909 Bu dahi
Havace Yusuf Sabit Vergisi Kuruş 10540 Bu dahi	Refetlu Musa Efendi Feric Vergisi Kuruş 7733 Bu dahi	Ahmed Ağa Hamade Vergisi Kuruş 7329
Seyyid Abdulkadir Vergisi Kuruş 17324	İzzetli Fahri Bey et-teym Vergisi Kuruş 4048 Daires-i Belediye Reisi	Havace Selim Bey Vergisi Kuruş 5785 İkinci derece hissiyeti ashabından
Hacı Efendi Tevini Vergisi Kuruş 5382 Birinci derece hissiyeti ashabından	Seyyid Muhammed Meşinci Vergisi Kuruş 4288	Seyyid Hasan Efendi Vergisi Kuruş Para 5785 20 İkinci derece hissiyeti ashabından
Havace Esad ve Habib Nasr Vergisi Kuruş 6224 Bu dahi	Muhyiddin Efendi el-kadı Vergisi Kuruş 5492 Bu dahi	Havace İshak Sabit Vergisi Kuruş 3066 Bu dahi
Havace Şarid ve Hani Vergisi Kuruş 3500 Bu dahi	Abdulkadir Efendi Kabani Vergisi Kuruş 2512 Meclis-i idare-i liva azasından	Havace İlyas Zaum Vergisi Kuruş 2606
Havace Çercis Habib Tarad Vergisi Kuruş 2413 İkinci derece hissiyeti ashabından	Havace Cebzan Ferh Vergisi Kuruş 2602	Havace Selim Cebli Vergisi Kuruş 2303
Havace Çercis Nakkaş Vergisi Kuruş 3217 Bu dahi	Havace Muhammed Esad Vergisi Kuruş 3991 Birinci derece hissiyeti ashabından	Havace Mustafa Gandur Vergisi Kuruş 2768 İkinci derece hissiyeti ashabından
Hana Efendi İbkaryus Vergisi Kuruş 2960 Bu dahi	Havace Rufail İslambol Vergisi Kuruş 2834 Milleti Museviye Birinci derece hissiyeti ashabından	Havace Hana Hokaz Vergisi Kuruş 2595
Havace Yuvakim Tüccar Vergisi Kuruş 2512 İkinci derece hissiyetlidir	Seyyid Said Vergisi Kuruş 2713	Havace Naim Şeviri Vergisi Kuruş 2165
Havace Betros Mansurtiyan Vergisi Kuruş 2234 Vilayet Mahkeme-i İstinaf-ı hukuk dairesi azasından	Havace Beşare Fercullah Vergisi Kuruş 2411 Bu dahi	Seyyid Muhammed Ali ve Reşid Sâde Vergisi Kuruş 2173
Havace Yusuf Barudi Vergisi Kuruş 2134 Bu zat İtalya tebasından olup Beyrut Portekiz Konsolosudur.	Havace İlyas Vergisi Kuruş 2100	Havace Nikola Kamati Vergisi Kuruş 2076
Havace Yusuf Haşu Vergisi Kuruş	Havace Eyüp Vergisi Kuruş	Havace Nasrullah Tırazi Vergisi Kuruş

1921 İkinci Derece hissiyyetinden	2270	1958 Bu dahi
Havace Mikayil Musuli Vergisi Kuruş 1669	Havace Ebu Hayim Safer Vergisi Kuruş 1906	Havace Betros Gantos Vergisi Kuruş 3484
Ömer Efendi Garavi Vergisi Kuruş 1950 Birinci derece hissiyyetinde	Havace İlyas fercah Vergisi Kuruş 1864	Havace Kalantin Tüccar Vergisi Kuruş 1850
Havace Nasra Hayta Vergisi Kuruş 1509	Hacı Muhyiddin Efendi Hamde Vergisi Kuruş 1576 Birinci derece hissiyyeti kadem ve ashabından	Seyyid Abdulkadir Numani Vergisi Kuruş 1450
Mister Mut Vergisi Kuruş 2178	Havace Selim Cibili ve Nahi Saba Vergisi Kuruş 2313	Havace Nikola Vergisi Kuruş 1440
Havace arb ve Melhe Vergisi Kuruş 1275	Havace Hayim Dana Vergisi Kuruş 1365	Betros Efendi Bustani Vergisi Kuruş 1292 İkinci Derece hissiyyetlidir
Saadettin Efendi Kabani Vergisi Kuruş 1260 Birinci derece kadem ashabından	Havace Anton Verdi Vergisi Kuruş 1122	Havace Anton Sek Vergisi Kuruş 1188
Hacı Muhammed Beysun Vergisi Kuruş 1054	Havace Numa Keke Vergisi Kuruş 1052	Havace Naum Halil Paşa Vergisi Kuruş 1269
General (General) Yukaridus İngiliz Vergisi Kuruş 1292	Havace Ahmed Meczub Vergisi Kuruş 1114	Havace Rızkullah Hazra Vergisi Kuruş 1142
Havace Betros Hazır Vergisi Kuruş 1100	Necib Efendi Ağra Vergisi Kuruş 1222 İşbu Ağramlıyas Beyrutca birinci derece kademlidir	Hacı Ahmed ed-Davak Vergisi Kuruş 1500
Seyyid Selim Derviş Vergisi Kuruş 1200 İkinci derece kadem ve hissiyyeti	Hacı Ahmed el-bevab Vergisi Kuruş 1252	Havace Nahle ve Cebran İbn-i Havace Çercis Tevini Vergisi Kuruş 1066
Abdurrahman Vergisi Kuruş 1091	Havace İlyas Esad Zehar Vergisi Kuruş 1256	Havace Betros Kebabe Vergisi Kuruş 1152
Havace Yakub Kamati Vergisi Kuruş 1084	Havace Mihayil Sude Vergisi Kuruş 1108 İkinci derecede hissiyyetlidir	Gartu Muid Bey Vergisi Kuruş 1172 İkinci derecede kadem ve hissiyyet ashabındandır
Havace Nikola Betros Vergisi Kuruş 1078	Havace Nikola Rumani Vergisi Kuruş 1120 Birinci derece hissiyyetlidir.	Havace Yusuf Beşiri (Bişiri) Vergisi Kuruş 1226
Havace Abdullah Havası Vergisi Kuruş 1282	Mösyö Dokan Vergisi Kuruş 1385	İskender Bey Sersek Vergisi Kuruş 1252 Bu zat Beyrut İran devleti Şehbenderidir.
Habib Bey Rızkullah Vergisi Kuruş 1132	Havace Franis Sek Vergisi Kuruş 1073	Havace Hana 1068
Havace Şekur Tarad Vergisi Kuruş	Havace Yusuf Vergisi Kuruş	Havace Yakub Kefuri Vergisi Kuruş

1032	1027	1020
İzzetli Nikola Efendi Nakkaş Vergisi Kuruş 1000 Mahkeme-i ticaret azasından		

Ek.2-Suç İstatistiği

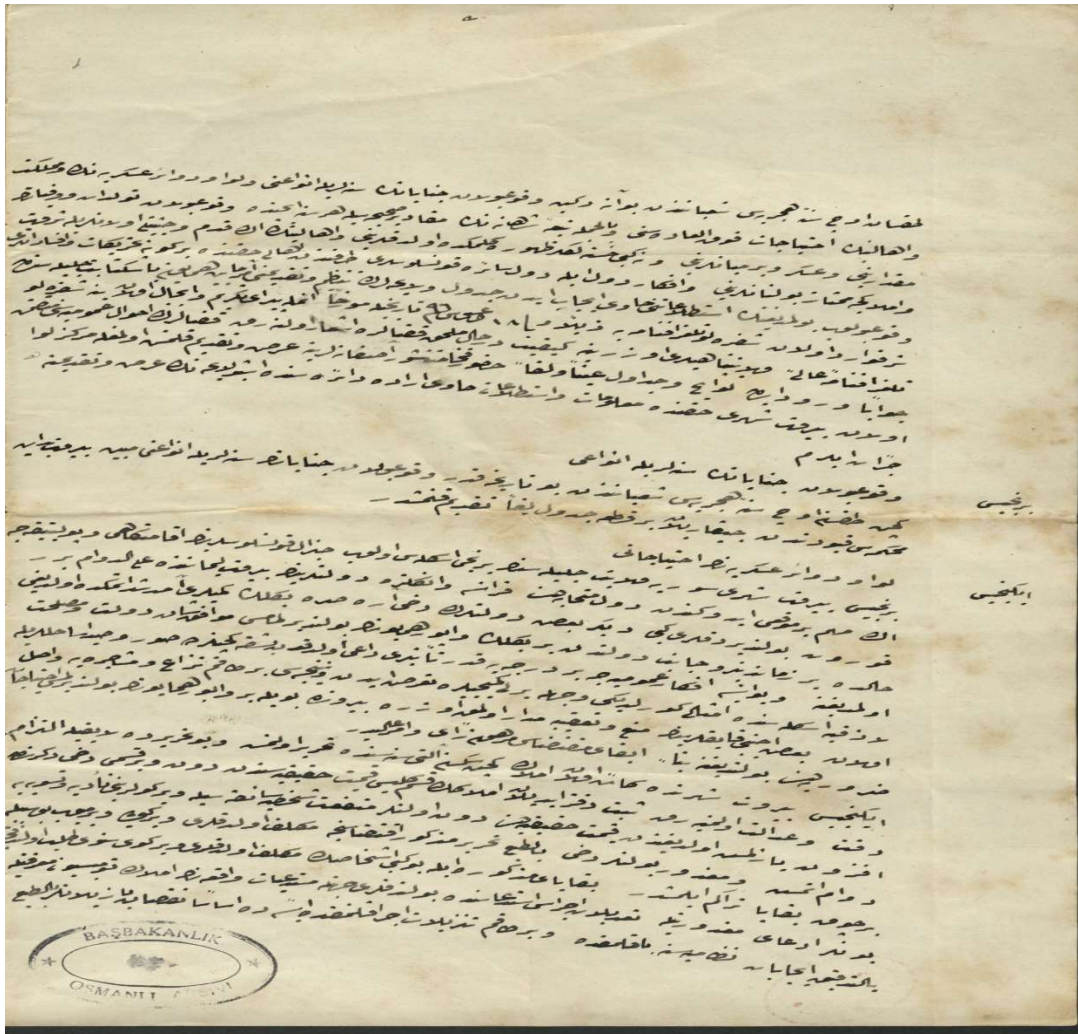
Sıra No	Suçun Türü ve Maktul	Suçun Tarihi	Suç Zanlısı	Açıklama
1	Osman Atiye'nin katli	23 Şaban 1293 18 Eylül 1876	Hali Atiyani	Mahkum
2	Halil'in kurşunla katli	5 Şevval 1293 24 Ekim 1876	Abdullah Haşim	Mahkum
3	Muhammed el-Berutiye'nin katli	14 Zilhicce 1293 31 Aralık 1876	Melhem Hazra	Mahkum
4	Çerçiş bin Nikola Selum kadının katli	1 Muharrem 1294 16 Ocak 1877	Nahle bin Enraros	Mahkum
5	Ehl-i ülemeden Ziyare Nam kızın izale-i bıkır	2 Ramazan 1294 10 Eylül 1877	Habib bin Nikola Huri el-Huri	Mahkum
6	Heykl Şemadan'ın katli	20 Şevval 1294 28 Ekim 1877	Abdolvahab Galas	Aleyhine sabit olmadı
7	Anton Abud'un katli	2 Zilkade 1294 8 Kasım 1877	İliya Abud ve Muhammed Rekarus	Mahkum
8	Secan bin Asaf Tarbih'in katli	16 Safer 1295 19 Şubat 1878	Esad Çercura	Sonuçlanmamış mahkemesi devam ediyor
9	Yusuf Fazıl el-Eşkari'nin katli	11 Cemaziyel-evvel 1295 13 Mayıs 1878	Esad Hüseyin	Mahkum
10	Selim Katan'ın gözünü yaralama	13 Receb 1295 13 Temmuz 1878	Melhem Çavuş	Mahkum
11	Halil Rad'ın katli	20 Receb 1295 20 Temmuz 1878	Mustafa Sakin	Mahkum
12	İngiliz Şarl ve Dük'ün katli	28 Zilhicce 1295 23 Aralık 1878	Habib Bey Riskullah	Aleyhine sabit olmadı
13	YahyaAğa'nın katli	21 Safer 1296 14 Şubat 1879	Emin Serduk	Mahkum
14	Tutukluların firar girişimi	21 Safer 1296 14 Şubat 1879	Saliha binti ez-Zarniye	Mahkum
15	Nikos binti Lagulih'in zehirlenmesi (Semmimi)	7 Cemaziyel-ahir 1296 29 Mayıs 1879	Reşid Bey	Aleyhine sabit olmadı
16	Refka nam hatunun çocuk düşürme (ıskat-ı cenini)	18 Şaban 1296 7 Ağustos 1879	Halil Saba	Aleyhine sabit olmadı
17	Ferac Ezrencinin katli	25 Şaban 1296 14 Ağustos 1879	Ahmed Mecdi	Evrakı heyette olup tutukludur
18	Muhammed Yasemin kızının izale-i bıkır	7 Ramazan 1296 25 Ağustos 1879	Muhammed Ömer bin Hacı Deyb eş-Şami	Mahkeme olunmakta
19	Mitri bin Betros el-Halkin katli	5 Rebiülevvel 1297 18 Şubat 1880	İbrahim Halife	Mahkeme olunmakta
20	Duvar delerek Serkis Rad ve Hani Efendilerin mağazasını soymak	5 Rebiülevvel 1297 18 Şubat 1880	Nikola el-Ekami ve Anton Kavkebani	Tutuklu evrakı heyette
21	Esad Manas'ın katli	19 Ramazan 1297 25 Ağustos 1880	Katı Çercura Nasravi ve Yusuf Çebran	Mahkemesi devam ediyor

Ek. 3. Nüfus İstatistiği

Dini Grup	Yeni	Eski	Doğum	Ölüm
Müslüman	5915	5236	961	292
Rum	4410	4410	---	---
Rum Katolik	1234	1234	---	---
Marûni	2914	2914	---	---
Ermeni	80	80	---	---
Ermeni Katolik	91	91	---	---
Süryani	57	57	---	---

Süryani Katolik	4	4	---	---
Latin	115	115	---	---
Protestan	82	82	---	---
Yahudi	392	392	---	---
Kıbtî	5	5	---	---
Dürzi	60	60	---	---
Toplam	15359	14690	961	292

Ek-4 1880 Tarihli Beyrut Raporundan Bazı Belgeler

نقشه بیرونی شهر تبریز در دوره صفویه

مختصات	طول	عرض	ملاحظات
۹۶۱	۵۹۱۵	۴۹۴	
.	۴۹۱۰	۴۹۴	دره
.	۴۹۱۴	۴۹۱۴	دره قیصریه
.	۴۹۱۴	۴۹۱۴	میدان
.	۸۰	۸۰	ایلی
.	۹۱	۹۱	ایلی
.	۵۷	۵۷	سرای
.	۴	۴	سرای قیصریه
.	۱۱۵	۱۱۵	مقابر صحرایی کورستان
.	۸۴	۸۴	بازار
.	۴۹۴	۴۹۴	بازار
.	۵	۵	خیابان
.	۶۰	۶۰	دره
۹۶۱	۵۹۱۵	۴۹۴	بیرون نقشه شهر تبریز در دوره صفویه

بیرون نقشه شهر تبریز در دوره صفویه
 این نقشه در عهد شاه عباس اول در تبریز کشیده شد
 و در آن زمان شهر تبریز در حدود ۱۱۵۰۰ نفر جمعیت داشت
 و در این نقشه ۱۱۵۰۰ نفر جمعیت شهر تبریز در دوره صفویه
 در این نقشه در حدود ۱۱۵۰۰ نفر جمعیت شهر تبریز در دوره صفویه
 در این نقشه در حدود ۱۱۵۰۰ نفر جمعیت شهر تبریز در دوره صفویه

۱۱۵۰۰